

وزارت صحت عامه جمهوری اسلامی افغانستان

ریاست عمومی وقایه و کنترل امراض

کمیته وقایه و کنترل انتان برای جلوگیری از شیوع کوید ۱۹

رهنمود وقایه و کنترل انتان کوید-۱۹ برای مدیریت میت در مراکز صحتی و خانه

تاریخ ۱۹ حمل ۱۳۹۹

مطابق ۷ اپریل ۲۰۲۰

رهنمود اهتمامات برای مدیریت میت فوت شده از اثر کوید ۱۹

این رهنمود در روشنی فتوای شرعی ریاست مجمع علمی افغانستان مورخ ۱۳۹۹/۱/۱۲ و رهنمود های سازمان صحتی جهان به منظور مدیریت بهتر اجساد، برای کارمندان شفاخانه، شستشو دهندان میت، و اعضای خانواده میت تهیه و ترتیب شده است.

قبل از پرداختن به رهنمود، لازم است نکات ذیل در نظر باشد:

- ویروس های کرونا خانواده بزرگی از ویروس ها هستند که از ویروس سرما خوردگی معمولی تا عامل بیماری سارس را شامل میشوند. ویروس جدید کرونا که باعث مریضی کوید ۱۹ می شود، طرق تنفسی را ماووف می سازد.
- این ویروس از یک شخص به شخص دیگر از دو طریق انتقال می کند:
  - طریق مستقیم: ویروس همراه با قطرات افرازات تنفسی مریض مثلا از طریق سرفه و عطسه به فضا پرتاب شده و بعد توسط شخص دیگری که در نزدیک وی قرار دارد تنفس شده به مجرای تنفسی وی داخل می شود.
  - طریق غیر مستقیم: ویروس از طریق تماس دست با سطح، دست و یا هر چیزی که با افرازات تنفسی شخص مصاب ملوث شده باشد وقتی دست ها ملوث شد، و با آن دست های ملوث به دهن، بینی و یا چشم تماس شد ویروس داخل وجود می شود.
- سرایت ویروس از میت شخصی که به ویروس کرونا مبتلا بوده است، از طریق غیر مستقیم با تماس صورت گرفته می تواند.

- کرامت انسانی، حیثیت، عنعنات، قواعد مذهبی و فرهنگی شخص میت در نظر گرفته شده و فامیل آنها در تمام مراحل باید احترام و حمایت گردند.

برای این که تدابیر و قیوی در اثنای آماده نمودن، شستشو، تکفین و تدفین میت تطبیق شده بتواند یک نفر که این رهنمود را می داند به حیث ناظر و رهنما مسؤلیت گرفته و از تطبیق آن در تمام مراحل نظارت کند.

در شرایطی که ویروس کرونا در بین جامعه در حال گسترش است، بهتر است این تدابیر برای تمام میت ها صرف نظر از سبب مرگ، در نظر گرفته شود، زیرا ممکن ویروس نزد شخص بوده اما تشخیص نگردیده است.

اول: پاک کاری و کنترل محیط

- محل شستشوی میت باید پاک نگهداری شود و بطور مناسب تهویه شده باشد؛
- روشنایی باید به اندازه کافی موجود باشد و سطوح وسامان الات که استفاده میشود باید به طور مناسب ضد عفونی گردد.
- سطوح محیط و در جایکه میت آماده گردیده و تماس کرده است توسط صابون و آب پاک گردد.
- بعد از پاک کاری، به منظور ضد عفونی شدن محیط، ماده ضد عفونی (سودیم هایپو کلوریت ۰/۱ درصدی (یک حصه بلیچ یا سفید کننده با ۴۹ حصه آب) یا ایتانول ۷۰ در صد) باید بالای سطح حد اقل برای ده دقیقه باقی بماند.
- پرسونل باید دارای البسه محافظتی مناسب با وسیایل محافظتی تنفس و چشم در وقت استعمال محلولات ضد عفونی باشد؛
- زباله های کلینیکی و تمام بقایایی که به تماس میت در جریان مریضی و بعد از مرگ بوده است باید یا ضد عفونی شود و یا هم سوختانده شود.
- لباس های میت اگر قرار باشد نگهداری شود، باید اول در محلول ۰/۱ درصدی کلور (یک حصه بلیچ یا سفید کننده با ۴۹ حصه آب) و یا الکل طبی ۷۰ درصد ضد عفونی شده و بعد از آن در آب داغ با صابون شستشو شده بعد از این در بین محلول کلور ۰/۰۵ درصدی (یک حصه بلیچ یا سفید کننده همراه با ۹۹ حصه آب) برای ۱۵ دقیقه گذاشته شود و بعد از آن در شعاع مستقیم آفتاب خشک شود.

دوم: آماده نمودن میت برای بردن از اتاق مریض به یونت اتوپسی، محل شستشو، محل دفن

- باید متیقن باشیم، کسانی که با میت در تماس اند (مراقبت کننده گان صحی، شسشو دهنده گان میت یا تیم دفن نمودن) باید احتیاط معیاری را که شامل حفظ الصحه دست ها قبل و بعد از تقابل با میت و محیط میشود در نظر گیرند، از البسه محافظتی مناسب که شامل ماسک و دستکش باشد استفاده نماید.
- در صورتیکه امکانات پاش شدن مایعات یا افرازات از بدن باشد، پرسونل باید از محافظت کننده روی که شامل روپوش شیشه بی یا پلاستیکی و ماسک طبی است استفاده نماید؛

- میت را به انتقال آماده نموده ، تمام لاین ها ، کتیترها و دیگر تیوب ها را دور نماید؛
- از بند شدن تمام مجرا های بدن که ازان هر نوع مایع بدن مایید متیقن شوید؛
- حرکات و دسترسی به میت به حد اقل محدود شود؛
- میت را در یک تکه پوشانیده وبه زودی به ساحه شستشو انتقال دهید؛
- دست های خود را با آب و صابون بشوید.

سوم: تدابیر در جریان غسل و تکفین میت

- مراقبت کنندگان صحی یا شستشو دهنده گان که میت را آماده می نماید باید البسه محافظتی با معیارات احتیاطی (دستکش، روپوش غیر قابل نفوذ یا روپوش یک بار مصرف با پیشبند غیر قابل نفوذ، ماسک طبی، محافظت کننده چشم) بپوشاند؛
- در صورتی که میت غسل داده می شود از محلول ۰/۰۵ درصدی سودیم هایپو کلوریت (۱:۱۰۰) به عوض آب استفاده شود. برای تهیه این محلول یک پیمانانه از محلول بلیچ (سفید کننده یا وایتکس) که حاوی ۵ درصد سودیم هایپوکلوریت است با ۹۹ پیمانانه آب سرد مخلوط شود.
- بعد از مراسم غسل اشخاص دخیل باید دست های خود را با آب و صابون بشویند.
- در صورتیکه فامیل بخواهد که میت را بدون تماس ببیند، انها از تدابیر ذیل استفاده کرده میتواند:
  - تدابیر خاص احتیاطی که تمام ان شامل حفظ الصحه دست ها و ماسک است.
  - به فامیل هدایات واضح داده شود که با میت در تماس نشود و انرا بوسه نه نمایند؛
  - عطر زدن توصیه نه میگردد باید جلوگیری شود؛
  - دست های خود را با آب و صابون بشویند.
- تمام لوازمی که به تماس میت بوده اند، باید ضد عفونی شوند، و در صورتی که این کار ممکن نباشد باید سوختانده شود. کسی که با این وسایل و لوازم تماس می کند، باید دستکش و ماسک داشته باشد، و با احتیاط لازم این کار را انجام دهد.
- اشخاص آسیب پذیر (بیشتر از ۶۰ سال، اشخاص دارای مریضی های مزمن، خانم های حامله و اطفال زیر دوسال) نباید مستقیما با میت به تماس شوند.

در صورتی که اتخاذ تدابیر وقایوی فوق ممکن نباشد، نظر به فتوای شرعی ریاست مجمع علمی افغانستان مورخ ۱۳۹۹/۱/۱۲ ، اگر میت شخصی که از سبب امراض ساری مانند کرونا فوت کرده اند، غسل و تکفین هم نشود کدام مشکل ندارد. (فتوای علمای دینی در ختم این رهنمود دیده شود)

چهارم: جنازه و دفن نمودن

- فامیل و دوستان میتوانند که میت را بعد از آماده شدن به دفن نمودن ببینند.
- خواندن نماز جنازه در صورتی که باعث ازدحام نگردد، از نظر صحی ایرادی ندارد. ازدحام نه به سبب میت، بلکه از این سبب که امکان دارد یکی از حاضرین ناقل ویروس باشد، خطر ناک پنداشته می شود.

- اعضای فامیل و اقارب و دوستان میت نباید با میت در تماس شود و یا بوسه نمایند.
- باید دست های خود را بعد از دیدار با صابون و آب بشویند؛
- انهایی که میت را در قبر دفن می کنند باید دستکش و ماسک بپوشند و بعد از تکمیل دفن و دور نمودن دستکش ، دستان خود را با صابون و آب بشویند.
- اصول حساس عنعنوی را در نظر بگیرید و متیقن باشید که اعضای فامیل تا حد ممکن تماس خود را کمتر بسازد. اشخاص بسیار محدود باید در آماده نمودن میت همکاری نمایند. دیگران ممکن در فاصله حد اقل یک متر بدون تماس با جسد، متوفی را مشاهده نماید.

پنجم: تدابیر در جریان اتوپسی

- پروسیجر های حفاظت شخصی متوفی که به کوید-۱۹ مصاب بوده باید مطابق به اتوپسی اشخاص باشد که از مرض حاد سیستم تنفسی می میرد. اشخاص که از در اثنا مرحله ساری بودن کوید-۱۹ می میرد ، شش ها و دیگر اعضای آن هنوز دارای انتان زنده میباشد و بر علاوه در وقت تولید قطرات هوایی در حالات مانند (شستن روده ها و استفاده از اره) حفاظت سیستم تنفسی ضروری است.
- اگر میت تثبیت شده به کوید-۱۹ برای اتوپسی انتخاب می شود، در مراکز صحی باید تدابیر حفاظت موجود باشد تا انهاییکه اتوپسی را انجام می نماید محفوظ باشد.
- اتوپسی در یک اتاق هوادار صورت گیرد بطور مثال تهویه طبیعی حد اقل 160L/s به جریان هوای مریض یا در اتاق های دارای فشار منفی با حد اقل در هر ساعت ۱۲ دفعه تبدیل نمودن هوا و کنترل خط و سیرجریان هوا در هر تهویه میخانیکی؛
- تنها تعداد معدودی کارمند در اثنای اتوپسی نمودن موجود باشد.
- البسه محافظتی (PPE) مناسب که شامل لباس سکرپ ، چپن با استین های دراز و مقاوم مایعات ، دستکش (دو جوره یا یک جوره دستکش اتوپسی) ، رو پوش یا گوگل و موزه میباشد موجود باشد. ماسک N95 یا FFP3 یا معادل آن در اثنای پروسیجر های که قطرات هوایی تولید می کند استفاده گردد.
- بعد از کشیدن دستکش ها دست ها با آب و صابون خوب شسته شود.

حکم غسل؛ کفن؛ ادای نماز جنازه و تدفین اشخاصی که از اثر مرض کرونا فوت کرده باشند (فتوای شرعی ریاست مجمع علمی افغانستان مورخ ۳۹۹/۱/۱۲ در مورد وقایه از ویروس کرونا: COVID-19)

و در مورد غسل ، تکفین ، تدفین و ادای نماز جنازه براموات که به اثر ابتلاء به همچو امراض ساری وفات میکنند باید گفت که اگر کارشناسان بخش اذعان نمایند که بعد از وفات شخص مبتلا هم اثرات ویروس در جسد متوفی باقی می ماند و قابل سرایت میباشد در چنین حالتی هانگونه که در حیات همچو اشخاص هر نوع تماس با آنها که سبب سرایت ویروس گردد شرعا ممنوع پنداشته شده است بعد از مرگ هم هر نوع تماس که سبب سرایت مرض و به خطر رفتن جان دیگران گردد نیز شرعا ممنوع می باشد.

باتوجه به اینکه غسل و تکفین میت از جمله حقوق مسلم او بر دیگران است؛ لذا با استفاده از هر نوع امکانات و وسایل و قلیوی موجود تلاش صورت گیرد تا این حقوق میت ادا گردد؛ و این کار توسط تیم های مخصوص با رعایت اصول مقررات و اخذ تدابیر و قلیوی لازم؛ در امکان مخصوص به خودش تحت نظر متخصصین عرصه طبابت و یا به تأیید ایشان صورت گیر و بدون اجازه واضح آنها در این عرصه؛ نباید هیچ کاری صورت گیرد؛ زیرا هر عمل خود سرانه در این بخش سبب گسترش خطرات بیشتر و بزرگتر میتواند گردد.

ولی باید متذکر شد که اگر ادای این حقوق سبب سرایت ویروس به دیگران گردیده و به گمان غالب جان آنها در خطر باشد، و یا هم خدای ناخواسته حالات به طوری گردد که به سبب کثرت اموات رسیدگی به این امور نا ممکن شود؛ پس در این صورت با در نظر داشت دلالت نصوص شرعی و قواعد مسلم فقهی این حق میت از ذمه دیگران ساقط گردیده و بدون غسل و تکفین دفن نمودن این نوع اموات مجاز میباشد با استدلال از این آیه مبارکه: «فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (التغابن ۱۶) ترجمه: بترسید از الله {با امتثال اوامر آن} تا حد توان تان.

و همچنان در این خصوص در جزء حدیثی از رسول الله صلی الله علیه وسلم چنین روایت شده است: {فإذا أمرتكم بشيء فأتوا منه ما استطعتم}. (الجمع بین الصحیحین)

ترجمه: چون شما را به کاری امر کردم پس باندازه توان آن را انجام دهید.

علامه النووی در شرح مسلم بعد از نقل این حدیث چنین میفرماید: {هذا من قواعد الاسلام المهمة ومن جوامع الکلم التي اعطياها صلی الله علیه و سلم ویدخل فیها ما لا یحصی من الاحکام} یعنی این (جزء) حدیث از جمله قواعد مهم اسلام و از جوامع کلم است که الله متعال برای پیامبر صلی الله علیه وسلم نصب فرموده و در این احکام بی شمار شامل میباشد. در آیه مبارکه و در جزء حدیث ذکر شده تأکید بر این شد که انجام و ادای هردستور الهی و احکام شرعی منوط به توان و طاقت است نه بیشتر از توان بشر.

و نیز قواعد متعدد فقهی بر این امر صراحت دارد که در صورت بروز مشقت ترک واجب مجاز می باشد، طوریکه به آن قبلا اشاره شده است، و همچنان هرگاه انسان در برابر انجام دو ضرر قرار گیرد؛ باید خفیفترین آن را انتخاب کند چنانچه قاعده مشهور فقهی در این مورد چنین صراحت دارد: {إذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررا بارتكاب أخفها} یعنی وقتیکه انجام دو مفسده در تعارض قرار گیرد رعایت مفسده بزرگتر (ترك آن) با ارتکاب مفسده کوچکتر صورت می گیرد. و نیز قاعده دیگر فقهی در این مورد چنین صراحت دارد: {الضرر الأشد يزال بالضرر الأخف} ترجمه: ضرر بیشتر باضرر کمتر دفع میگردد.

در این دو قاعده فقهی و ده ها قاعده فقهی دیگر نیز به این اصل اشاره شده است که دفع ضرر اشد و همه گیر ولو با ارتکاب ضرراخف هم باشد مجاز بوده کدام مشکل شرعی ندارد و در این قضیه استفتاء شده هم ترک غسل و کفن میت مفسده است ولی سرایت ویروس که باعث هلاکت نفس میگردد مفسده بزرگ ترمیباشد لذا این را بر دیگر ترجیح داده میشود و همچنان اگر تشریفات مسنون در دفن اموات در چنین حالت باعث سرایت ویروس و ضرر به دیگران گردد بااستناد به دلایل ذکر شده آن هم ساقط میگردد و با حفظ کرامت اموات و با استفاده از هر روش ممکن که ضرر را متوجه دیگران نسازد مراسم تدفین صورت گیرد.

و با استدلال از همین نصوص و قواعد ذکر شده علامه شوکانی و دکتورشهری از علماء معاصر نیز در چنین حالتی غسل و تکفین را ساقط میدانند چنانچه علامه الشوکانی در کتاب خود به نام السیل الجرار تحت عنوان کتاب الجنائز در این مورد چنین میگوید: { فمن تعذر مسحه خشية أن يتفسخ ثم تعذر صب عليه الماء لذلك فلا غسل له ولا واجب على الأحياء بل يدفن كما هو. } ترجمه: میت که دست کشیدن بر آن متعذر باشد بدون دست زدن آب بر آن انداخته شود و اگر این هم متعذر شد پس غسل دادن آن لازم نیست و این برزنده گان هم واجب نمی باشد بلکه بدون غسل دفن کرده میشود.

و همچنان دکتورشهری در کتاب خود به نام احکام المجاهد بالنفس در این خصوص چنین میگوید: {وان لم یکن غسله الا بالحق الضرر بالمغسل؛ فانه لا یغسل؛ و ینقل الی التیمم ان امکن؛ والا دفن بحالة التي هو علیها دون الغسل} ترجمه: و اگر غسل دادن میت بدون ضرر به غسل دهنده ممکن نباشد پس غسل داده نمی شود و تیمم داده شود اگر ممکن باشد و اگر این هم ممکن نبود پس بدون غسل دفن کرده شود.

و نیز در همین کتاب در مورد تکفین اموات که با مواد کیمیای ساری مبتلا باشند چنین آمده است: { فان لم یوجد ما یمنع الانتقال فانه یدفن علی حاله } یعنی اگر اخذ تدابیر لازم هم مانع انتقال مواد کیمیای نگردد بر حال خود دفن کرده میشود.

ولی در قسمت ادای نماز جنازه براموات که به اثر ابتلاء به ویروس های ساری وفات میکنند باید گفت که بادر نظر داشت وسائل موجود و حفظ فاصله لازم میان میت و نماز گزاران و همچنان گذاشتن میت در داخل امبولانس خواندن نماز جنازه بدون متوجه شدن کدام خطر به دیگران ممکن است لذا لازم است تا با استفاده از وسایل وقایوی و محافظتی برهمچو اموات نماز خوانده شود چون نماز جنازه واجب است و این بدون عذر موجه ساقط نمیگردد .

در اخر بطور خلاصه باید گفت که در روشنی آیات قرآنی و احادیث ذکر شده وقواعد معتبر فقهی اخذ و رعایت تمام تدابیر وقایوی حسب دستور و رهنمایی کارشناسان بخش که در این بخش از جمله اهل ذکر می باشند لازم بوده وهرنوع بی تفاوتی و نادیده گرفتن این تدابیر در شرائط شیوع امراض ساری و موجودیت خوف و خطر بر نفس؛ حرام است و همچنان هر نوع تجمع و برگزاری محافل غیر ضروری که باعث گسترش این وباء گردد ناجائز میباشد و زمامداران امور مکلف اند تا جلو این چنین تجمعات را بگیرند ودر خصوص برگزاری نماز جمعه و ادای نمازهای پنج گانه به جماعت باید گفت که اگر این ویروس حالت میدانی را بخود بگیرد و با امکانات دست داشته و اختیار نمودن احتیاط لازم قسمیکه ذکر شد جلوگیری از شیوع آن در مساجد ممکن نباشد در چنین حالت؛ مسلمانان از رفتن به نماز جمعه و جماعت معذور شمرده میشوند و به طور مؤقت ادای نماز های جماعت و نیز ادای جمعه در مساجد بخصوص در مناطق قرنطین شده تنها با حضور کمترین افراد که مطمئن به سالم بودن و سالم ماندن شان از این بیماری بوده و در محوطه مسجد و یا جوار آن قراردارند؛ با اخذ و رعایت کامل تدابیر وقایوی لازم؛ اداگردد. و به صورت عموم توصیه به خواندن نماز ها الی پایین یافتن این وضعیت؛ در مناطق معروض به خطر؛ بگونه مستمر برای مردم صورت گیرد؛ و نیز با اعلان { صلوا فی رحالکم } (یعنی نماز را در خانه های خود بخوانید)؛ بعد از هر اذان این موضوع به آگاهی مردم رسانیده شود.

و الله سبحانه و تعالی أعلم
مفتی سید حجت الله " نجیح "
رئیس مجمع علمی